

УДК 94:001.891:633.91 «192/193»(092)
DOI: 10.31470/2518-7600-2018-6-86-99

**PROFESSOR V.F. NIKOLAIEV'S RESEARCH ON
RUBBER PLANTS IN THE 1920-1930'S: THE SEARCH
FOR ANSWERS TO THE STATE AND
SOCIETY'S REQUEST**

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА В.Ф. НІКОЛАЄВА
КАУЧУКОНОСНИХ РОСЛИН У 1920-1930-Х РОКАХ:
ПОШУК ВІДПОВІДЕЙ НА ЗАПИТ
ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА**

Роман Коцур,
викладач кафедри загальної
історії,
правознавства та методик
навчання
kafedra_kiu@urk.net
<https://orcid.org/0000-0002-0908-4701>
ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська обл., Україна, 08401

Roman Kotsur,
a lecturer of Department of
General History, Methodology
and Teaching Methods
kafedra_kiu@urk.net
<https://orcid.org/0000-0002-0908-4701>
Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University, 30,
Sukhomlynsky Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv region, Ukraine, 08401

ABSTRACT

The work analyzes and systematizes the achievements of professor V. F. Nikolaiev (1889-1973) in the field of subtropical plant growing in the 1920-1930th, in particular such plants as papaw, acacia, guayula, eucalyptus, etc. According to the results of the study, V. F. Nikolaiev was the first to determine the significant polymorphism of guayula, describing his own classification of the guayula's forms, which remains unchanged till today. On the basis of the analysis of V. F. Nikolaiev's publications it is found out that during his period of activity in the Sukhumi department of the All-Union Institute of Applied Botany and New Plants, the scientist's

talent as a plant biologist of the subtropical flora was revealed. The results of his research were of great practical importance and contributed to the country's economic development. The scholar's works devoted to the solving of this problem are highly informative and are actual to some extent even nowadays. The author investigated the participation of V. F. Nikolaiev in an expedition in Central and South America headed by Yu.M. Voronov with the aim of searching such rubber plants that could be effectively cultivated in the south of the USSR. The development of the national economy and the army's needs make the search for raw materials for the rubber manufacture actual.

The leading directions of the scientist's research practices in Sukhumi and Dushanbe (Tadjikistan) in the field of subtropical plants were observed. Along with the research work, his professional biography at the positions of Professor, Head of the Subtropical Technical Cultures Department of the Sukhumi Institute of Subtropical Cultures is revealed.

Key words: *V. F. Nikolaiev, subtropical plant growing, guayula, Australian acacia, eucalyptus, selection, experiments, tanning material.*

Постановка проблеми. Сьогодні, коли в структурах наукової свідомості витворюється новий, соціокультурний образ історичної науки в Україні в духовно-інтелектуальному контексті епохи (Колесник І., 2013), важливо систематизувати біографічний та історіографічний матеріал про видатних учених минулого століття заради з'ясування їх місця і ролі в науці, культурі, духовному житті, психології творчості, впливу непересічних особистостей минулого на подальший розвиток науки й техніки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До когорти вітчизняних світочів науки належить Валентин Федорович Ніколаєв (В. Ф. Ніколаїв, В. Ф. Миколаєв) – відомий учений у галузі субтропічного рослинництва. Переважна більшість дослідників, які висвітлювали його наукову діяльність, згадували вченого як завідувача природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (нині Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського) (Власенко,

1991; Кигим, 1998; Самородов, 2016), з'ясували окремі аспекти його природоохоронної діяльності. Однак серед найвагоміших здобутків В. Ф. Ніколаєва – збагачення науки вагомими результатами в царині субтропічних рослин, за що він отримав серед фахівці-ботаніків звання одного з кращих знавців субтропічних культур у колишньому СРСР. Водночас сучасний дискурс указує на ту обставину, що діяльність видатного вченого В. Ф. Ніколаєва у галузі субтропічного рослинництва все ще потребує ґрунтовного дослідницького опрацювання.

Метою дослідження є відтворення визначальних віх інтелектуальної біографії професора В. Ф. Ніколаєва (1889-1973), зокрема його ролі в дослідженні субтропічного рослинництва а також його наукової спадщини з цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. В. Ф. Ніколаєв народився 8 серпня (за старим стилем 26 липня) 1889 р. у м. Слов'янськ Харківської губернії (нині Донецька область) у родині провізора (ЦДАВОУ, ф. 166, оп. 3. спр. 969:1). Закінчив Бахмутську гімназію і продовжив навчання у 1-й Харківській класичній гімназії, під час якого проживав у сім'ї товариша голови губернського суду Ф. І. Власівського. За спогадами вченого, саме захоплення господаря квітникарством, допомога йому в прибудинковій оранжереї сприяли зародженню його зацікавленості до ботаніки. Під час навчання в гімназії В. Ф. Ніколаєв проявляв сумлінність до вивчення природничих наук, опановував «Естественную историю мировоззрения» Е. Геккеля, «Дарвінізм» А. Уоллеса, «Любовь к природе» В. Бельше, «Инстинкт и нравы насекомых» Ж. А. Фабра (Николаев, 1991).

Серед чинників формування наукових зацікавлень молодого науковця було його знайомство у 1908 р. з відомим ботаніком, знавцем флори Кавказу Ю. М. Вороновим під час канікул в околиці Тифлісу (нині м. Тбілісі, Грузія). Саме він запропонував В. Ф. Ніколаєву збирати для місцевого ботанічного саду гербарій вищих рослин та лишайників. У результаті кропіткої діяльності молодий науковець зібрав і передав установі понад 500 гербарних аркушів, за що й отримав подяку керівництва саду. Саме тоді сформувалась у

нього педантичність у дослідженнях та загартованість до тривалих екскурсій (Самородов&Кигим, 2016).

Після закінчення гімназії майбутній вчений планував продовжити навчання в Фрейбурзькій гірничій академії у Німеччині, але смерть батька змусила змінити плани. У 1909 р. він вступив до Імператорського Харківського університету на природниче відділення фізико-математичного факультету. У цей час в закладі працювали видатні вчені-ботаніки: В. І. Талієв – автор підручників з ботаніки та визначників рослин Європейської частини СРСР; В. М. Арнольд – автор першого російського підручника з альгології; фізіолог і біохімік рослин В.К. Залеський; зоолог і палеонтолог П. П. Сушкін; геолог Д. М. Соболев; професор А. М. Краснов та ін. Навчаючись в університеті, В. Ф. Ніколаєв здійснював активну громадську діяльність, був членом різноманітних суспільних організацій, зокрема «Товариства природників», «Харківського земляцтва», «Гуртка любителів природи» та ін. (ЦДАВОУ, ф. 166, оп. 3. спр. 969:1).

У період канікул він працював практикантом у Полтавському природничо-історичному музеї (нині Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського), яким завідував його брат Микола, а в 1916-1923 рр. В. Ф. Ніколаєв сам очолював цей заклад (Самородов&Кигим, 2016).

Низка доленосних подій сприяла зацікавленню вченого субтропічними культурами. У 1925 р. В. Ф. Ніколаєв познайомився з М. І. Вавиловим під час візиту останнього до м. Харків у справі організації в Україні дослідної станції, підпорядкованої Всесоюзному інституту прикладної ботаніки і нових культур (ВІПБ і НК – нині Всеросійський інститут рослинництва імені М. І. Вавилова). Згодом молодий науковець на запрошення професора Харківського сільськогосподарського інституту М. М. Кулешова, пізніше академіка, зайняв у новоствореній установі за сумісництвом посаду лаборанта. М. І. Вавилов оцінив сумлінність В. Ф. Ніколаєва при спостереженні за значною групою рослин, яка включала зернові, крім кукурудзи, зернобобові і деякі технічні культури (Ніколаєв, 1987). У 1927 р. через хворобу

дружини В. Ф. Ніколаєву довелося звертатися до М. І. Вавилова з проханням перевести його на роботу до Сухумського субтропічного відділення ВІПБ і НК, де його, за клопотанням академіка, було призначено на посаду старшого асистента й заступника директора.

У результаті цієї роботи, за словами М. І. Вавилова, В. Ф. Ніколаєву вдалося отримати визнання як одного з кращих знавців субтропічних культур у колишньому СРСР (Ніколаєв, 1987: 242). Вчений працював з такими їх георесурсами, як азиміна, акації, гваюли, евкаліпти тощо. Надаючи великого значення удосконаленню дикорослої та культурної флори Кавказу як центру формування низки культур, академік М. І. Вавилов долучив до цього й співробітників Сухумського відділення ВІПБ і НК, створеного в 1926 р. Зокрема В. Ф. Ніколаєв займався спостереженнями плодових рослин Чечні, Інгусетії, Північної Осетії, Кабардино-Балкарії і напрацьовував матеріали для монографії, присвяченої кизилу (Ніколаєв, 1987). Однак найбільше зусиль учений приклав для удосконалення вирощування стратегічної у той час культури, як каучуконосна гваюла (*Parthenium argentatum*) – багаторічний вічнозелений чагарник із родини айстрових.

Зацікавленість до культури каучуконосних рослин у СРСР виникла ще в 1924 р., коли за ініціативою Гуматресту вперше на території країни було виконано дослід з їх акліматизації. На дослідному полі Гуматресту в м. Ціхіс-Дзіро під м. Батумі (Аджарська Автономна РСР) упродовж трьох років здійснювали спроби акліматизації деяких найбільш відомих каучуконосів: *Hevea brasiliensis* (гевея бразильська), *Castilloa elastica* (кастила каучуконосна), *Manihot Glaziovii* (маніок), *Cryptostegia madagascariensis* (кріптостегія), *Ficus elastic* (фікус каучуконосний) та ін. Ці спроби були невдалими через непристосованість матеріалу, що походив з тропічних країн, до клімату Чорноморського узбережжя з його зимовими зниженнями температури, до -3-4°C, а в окремі роки і до -10°C. Однак перед науковцями стояло стратегічне завдання в отриманні свого власного каучуку, скороченні імпорту цього продукту.

За ініціативою та на кошти того ж Гуматресту в 1925 р. було споряджено спеціальну експедицію на чолі з Ю. М. Вороновим в Центральну і Південну Америку для знаходження в тій місцевості таких каучуконосних рослин, які можна було б ефективно вирощувати в південних кліматичних умовах СРСР, і отримувати значну кількість якісної продукції. До цього моменту Гуматрест зробив висновок про недоцільність мати самостійне дослідне поле для акліматизації каучуконосних рослин та уклав угоду з Всесоюзним інститутом прикладної ботаніки і нових культур про передачу останньому всіх напрацювань з випробування в культурі тих каучуконосних рослин, які подають надію на можливість акліматизації та розведення в СРСР. Після укладення зазначеної угоди, в 1927 р., інститут розпочав роботу з каучуконосами, сконцентрувавши її на трьох відділеннях: Сухумському, Азербайджанському і Середньо-Азійському. Паралельно подібну роботу здійснювали у селекційному відділі Нікітського ботанічного саду в м. Ялта (Николаев, 1929).

Насіннєвий матеріал з гваюли, зібраний мексиканською експедицією Гуматресту, розподілили між цими трьома відділеннями і висіяли в 1927 р. Через несприятливі кліматичні умови значна частина сходів гваюли в Азербайджані і Середній Азії загинула. Лише в Сухумі, з його сприятливими температурними умовами, зберегли весь набір зразків, зібраний в різних місцевостях зростання гваюли. Саме тому ботаніко-морфологічний і систематичний опис рослини довелося перенести в м. Сухумі, хоча район Чорноморського узбережжя з надмірною вологістю не підходив для цієї сухолюбової рослини (Николаев, 1929).

В. Ф. Ніколаєв у своїй ґрунтовній праці, присвяченій вирішенню цієї проблеми, висвітлив значення гваюли як каучуконосної рослини, райони її природного зростання, поширення і систематику роду *Parthenium*. Він зробив її ботанічний опис, який базувався не лише на літературних даних, а й на власних спостереженнях в м. Сухумі про зростання близької до гваюли рослини маріоли (*Parthenium incanum*). Такі характеристики як висота і форма куща, коренева система, галуження стебла, листові органи, цвітіння

рослини він ілюстрував детальними малюнками. Вчений розкрив біотики гваюли, висвітлив вихідний матеріал і роботу з ним, яку здійснювали в Сухумському відділенні ВІПБ і НК (Ніколаєв, 1929).

У м. Сухумі посіви з насіння гваюли каучуконосної, які завезли з Мексики, показали значні відмінності в пророслих рослинах. Неоднорідність листових форм, темпів зростання, характер розгалуження, інтенсивність опушення тощо стали помітними вже на перших етапах росту. Про різномірність ботанічного складу мексиканського матеріалу з гваюли В. Ф. Ніколаєв доповідав у Науковій Колегії ВІПБ і НК в грудні 1927 р. з демонстрацією гербарного матеріалу і фотографій (Ніколаєв, 1929).

Спостереження двох, а в деяких випадках трьох генерацій різних форм гваюли, зроблених науковцями Сухумського відділу ВІПБ і НК, показали стабільність низки ознак особини при дослідженні, а також і в його потомстві.

За результатами досліджень В. Ф. Ніколаєв перший звернув увагу на великий поліморфізм гваюли, описавши встановлені ним шість різновидів та дві її форми, які мають певну кількість константних ознак: *v. mariloides mihi*, *v. angustifolium mihi*, *v. longifolium mihi*, *v. brevifolium mihi*, *v. dissectum mihi*, *v. deltoideum mihi*, *v. gracile mihi* (Кигим, 1998). На підставі цієї роботи дослідник склав власну класифікацію, яка й до сьогодні не зазнала змін. Виділені в ній форми в подальшому використовували для створення нових сортів (Самородов&Кигим, 2016).

З 1926 р. Сухумським відділенням виконано серію експериментів з низкою австралійських акацій, в основному цікавлячись видами, які могли б поставляти дубильні речовини, необхідні для виробництва екстрактів. Два наступні види акацій особливо привернули увагу дослідників: *Acacia decurrens*, дикорослий вид з двома його різновидами – *mollis Lindl.*, *normalis Benth.*, і *A. pycnantha Benth.* Крім тих, виділено цінність *A. dealbata Link.*, *A. melanoxylon R. Br.*, *A. longifolia Willd.*, *A. saligna Wendl.* і *A. retinodes Schlecht* (Кигим, 1998).

За результатами досліджень 172 зразків 74 сортів акацій В. Ф. Ніколаєв підготував ґрунтовні праці «Австралийские

акації і опыт их акклиматизации на Черноморском побережьи». «Промышленное использование дубильных акаций». Ним встановлено, що на узбережжі Чорного моря можна акліматизувати такі види: *A. dealbata* і *A. melanoxylon*. і частково *A. retinodes*. Серед декоративних з них - *A. pravissima* F. v. M., який самостійно поширився в парках. Проаналізувавши деякі види акацій, вчений зробив висновок, що швидкість збільшення дубильних речовин є найвищою у третій вегетаційний період. На жаль, через сильні морози взимку 1929 р., науковці не могли продовжувати спостереження.

На першій Всесоюзній конференції із субтропічних культур за доповідями В. Є. Воронцова і В. Ф. Ніколаєва рекомендовано якнайшвидше впровадження в культуру для промислових цілей *Ac. Dealbata*, яка забезпечила задовільний вихід танідів при випробуванні та гарне дублення шкір.

Разом з тим В. Ф. Ніколаєвим організовано випуск серії брошур з вирощування найважливіших субтропічних культур. У першій з них – «Использование и разведение эвкалиптов» – вчений наводить інформацію з використання і розведення цієї рослини, а також розроблений ним разом з [И.А.] Жигаревичем метод використання евкаліптів у порослевій культурі. Це сприяло впровадженню в промислову експлуатацію менш зимостійких видів евкаліптів, зокрема лимонного евкаліпту, що забезпечило отримання більш цінних за якісним складом і ароматичністю ефірних масел. Ученим встановлено, що більшість таких тендітних видів чудово відростають від пенька і викидають листя з більшим умістом олії, ніж у листках дорослих дерев. Цей спосіб забезпечує отримання цінних ефірних масел у перший рік вирощування листків евкаліпту, застосування його механізованого збирання і розведення найтендітніших видів. При ефективному способі вирощування можна отримати з 1 га насаджень евкаліпту від 25 до 200 кг олії в рік, у залежності від виду. Це забезпечить не лише сировину для внутрішнього споживання, а й отримання достатньої кількості олії для вагомого експорту в Німеччину, Великобританію та інші європейські країни, які завозять її з Австралії в обсязі до 150 т (Николаев, 1933).

Враховуючи наукові здобутки В. Ф. Ніколаєва, академік М. І. Вавилов залучав його упродовж 1933-1934 рр. до редагування великої колективної монографії «Советские субтропики» (Ніколаєв, 1991: 242). У всіх своїх працях В. Ф. Ніколаєв виявляв велику ерудицію, знання світової літератури з рослинництва та великий особистий досвід з дослідження різноманітних культур в умовах радянських субтропіків (Самородов&Кигим, 2016).

Сумлінна робота науковця була належним чином оцінена. У вересні 1934 р. В. Ф. Ніколаєва запрошено на посаду завідувача кафедри субтропічних технічних культур Сухумського інституту субтропічних культур. 1 липня 1936 р. йому присуджено науковий ступінь кандидата біологічних наук, а згодом – присвоєно звання професора. В інституті він працював до моменту закриття цього вищого навчального закладу – вересня 1937 р.

Через зростання впливу Т. Д. Лисенка і критики у бік М. І. Вавилова, В. Ф. Ніколаєв вирішив залишити систему ВІПБ і НК і перейшов на викладацьку роботу в Полтавський сільськогосподарський інститут (нині Полтавська державна аграрна академія) (Самородов&Кигим, 2016).

В. Ф. Ніколаєв продовжив дослідження з гваюлою у 1946-1953 рр., працюючи у Всесоюзному інституті сухих субтропіків у м. Сталінабад (нині м. Душанбе, Таджикистан). Велику роль він відіграв у методичному обґрунтуванні дослідів з технології траншейного вирощування цитрусових, зокрема лимонів, а також у практичному впровадженні отриманих результатів.

Таким чином, можна стверджувати, що у період діяльності В. Ф. Ніколаєва в Сухумі розкрився його талант як фахівця-ботаніка субтропічної флори. Результати його досліджень мали практичне значення і певний народногосподарський ефект. Праці вченого, присвячені вирішенню цієї проблеми, є високоінформативними, певною мірою актуальні і дотепер, а його науковий пошук є зразком служіння науці і суспільству.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Борейко В. Е. Популярный биографо-библиографический словарь-справочник деятелей заповідного дела и охраны

природы Украины, царской России СССР (1860-1960). Т. 2 (М-Я). Киев, 1995. 224 с.

2. Власенко І. О., Стадник С. М., Супруненко С. Б. 100 років Полтавському краєзнавчому музею: Сторінки історії. Каталог виставки // 100 років Полтавському краєзнавчому музею: наук. читання 26 вересня 1991 р.: тези доп., каталоги ювілейн. виставок. Полтава, 1991. С. 16-30.

3. Гармаш Т. П. Розвиток охорони природи на Полтавщині (XIX – поч. XX ст.). К.: Акад. наук вищої освіти України, 2008. 183 с.

4. Ильин М. М., Якимов П. А. Каучуконосы СССР // Растительное сырье СССР. Т. 1: Технические растения. М. Л.: Изд. АН СССР, 1950. С. 61-142.

5. Кигим С. 3 історії Полтавського краєзнавчого музею (завідувачі музею – ботаніки брати Ніколаєви) // Матеріали Четвертої Полт. наук. конф. з іст. краєзн. Полтава, 1998. С. 54-57.

6. Кигим С. Л., Кондратенко Т. К. 3 історії природоохоронного руху на Полтавщині // Актуальні проблеми викладання географії рідного краю: матеріали наук.-практ. конф., грудень 1994 р. Полтава, 1994 С. 29-31.

7. Колесник Ірина. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ: Інститут історії України, НАН України, 2013. С. 88.

8. Николаев В. Ф. «Не боги горшки обжигают» // Николай Иванович Вавилов: очерки, воспоминания, материалы. М.: Наука, 1987. С 238-245.

9. Николаев В. Ф. Из истории Полтавского краеведческого музея. Воспоминания. Полтава, 1991. 45 с.

10. Николаев В. Ф. Использование и разведение эвкалиптов. Сухуми, 1933. 15 с.

11. Николаев В. Ф. К морфологии и систематике каучуконосного растения – гуаяула // Тр. по прикл. ботан., генет. и селекц. 1929. Т. XXII. Вып. 4. С 209-276.

12. Самородов В. М. Брати Ніколаєви – першопроходці природно-заповідної справи Полтавщини // Природоохоронний рух на Полтавщині: матеріали наук.-практ. конф. 8-9 червня 2006 р. Полтава: Верстка, 2006. С. 13-16.

13. Самородов В. М., Кигим С. Л. Людина великої ерудиції // Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX-XX ст.). Полтава: Дивосвіт, 2016. С. 83-1333.

14. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 969. Арк. 1. Особова справа методолога ГПО Ніколаєва В. Ф.

REFERENCES

1. Boreyko, V. E. (1995). *Populyarnyy biografo-bibliograficheskiy slovar'-spravochnik deyatelye zapovidnogo dela i okhrany prirody Ukrainy, tsarskoy Rossii SSSR (1860-1960)*. [Popular biography and bibliographic dictionary-reference book of figures of conservation and nature conservation in Ukraine, tsarist Russia USSR (1860-1960)]. T. 2 (M-I). Kiev. 224 [in Ukrainian].

2. Vlasenko, I. O., Stadnyk S. M., Suprunenko S. B. (1991). *100 rokiv Poltavskomu kraieznavchomu muzeiu: Storinky istorii. Kataloh vystavky* [100 years of the Poltava Local History Museum: History pages. Catalog of the exhibition] // 100 years of the Poltava Museum of Local Lore: Sciences. reading September 26, 1991: theses addition, catalogs jubilein. exhibitions Poltava. 16-30 [in Ukrainian].

3. Harmash, T. P. (2008). *Rozvytok okhorony pryrody na Poltavshchyni (XIX – poch. XX st.)* [Nature Conservation in the Poltava Region (XIX – early XX centuries)]. Kyiv: Acad. Sciences of higher education of Ukraine. 183 [in Ukrainian].

4. Il'in, M. M., Yakimov P. A. (1950). *Kauchukonosy SSSR* [Kauchukonos of the USSR] // *Vegetable raw materials of the USSR*. T. 1: Technical plants. Moscow. Leningrad: Izd. Academy of Sciences of the USSR. 61-142 [in RF].

5. Kyhym, S. (1998). *Z istoriyi Poltavs'koho kraieznavchoho muzeyu (zaviduvachi muzeyu – botaniky braty Nikolayevy)* [From the history of the Poltava Museum of Local Lore (the museum's directors are the botanists of the Nikolayev brothers)] // *Materials of the Fourth Polt. sciences conf. from the East the ruin Poltava*. 54-57 [in Ukrainian].

6. Kyhym, S. L., Kondratenko T. K. (1994). *Z istorii pryrodookhoronnoho rukhu na Poltavshchyni* [From the History of the Environmental Movement in Poltava Region] // *Current*

Problems of Teaching the Geography of the Native Land: Materials of sciences. Poltava, 1994. 29-31 [in Ukrainian].

7. Kolesnyk, I. (2013). *Ukrainska istoriohrafii: kontseptualna istoriia* [Ukrainian historiography: conceptual history]. K.: Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine. 88 [in Ukrainian].

8. Nikolaev, V. F. (1987). «Ne bogi gorshki obzhigayut» [«No gods burn pots»] // *Nikolai Ivanovich Vavilov: essays, memoirs, materials.* Moscow: Science. 238-245 [in RF].

9. Nikolaev, V. F. (1991). *Iz istorii Poltavskogo kraevedcheskogo muzeya. Vospominaniya* [From the history of the Poltava Museum of Local Lore. Memories.]. Poltava. 45 [in Ukrainian].

10. Nikolaev, V. F. (1933). *Ispol'zovanie i rozvedenie evkaliptov* [Use and cultivation of eucalyptus]. Sukhumi. 15 [in Georgia].

11. Nikolaev, V. F. (1929). *K morfologii i sistematike kauchukonosnogo rasteniya – guayula* [To the morphology and systematics of a rubber plant – guayula] // Tr. on top bot., gene. and select. T. XXII. Issue 4. 209-276.

12. Samorodov, V. M. (2006). Braty Nikolaievy – pershoprokhodtsi pryrodno-zapovidnoi spravy Poltavshchyny [The brethren of Nikolaev – the pioneers of the nature reserve of the Poltava region] // *The nature protection movement in the Poltava region: materials of sciences. conf.* June 8-9, 2006 Poltava: Nesting. 13-16 [in Ukrainian].

13. Samorodov, V. M., Kyhym S. L. (2016). Liudyna velykoi erudytsii [Man of great erudition] // *The figures of science and museum of Poltava region (XIX-XX centuries).* Poltava: Divosvit. 83-1333 [in Ukrainian].

14. *TsDAVO Ukrainy.* F. 166. Op. 3. Spr. 969. Ark. 1. Osobova sprava metodoloha HPO Nikolaieva V. F.

АНОТАЦІЯ

У роботі проаналізовано і систематизовано здобутки професора В. Ф. Ніколаєва (1889-1973) в галузі субтропічного рослинництва в 1920-1930-і рр., зокрема таких рослин як азиміна, акація, гваяула, евкаліпти тощо. За результатами дослідження В. Ф. Ніколаєв перший визначив значний

поліморфізм гваяули, описавши власну класифікацію форм гваяули, яка до сьогодні залишається незмінною. На основі аналізу публікацій В. Ф. Ніколаєва встановлено, що у період його діяльності в Сухумському відділенні ВІПБ і НК розкрився талант ученого як фахівця-ботаніка субтропічної флори. Результати його досліджень мали велике практичне значення і сприяли економічному розвитку країни. Праці вченого, присвячені вирішенню зазначеної проблеми, є високоінформативними, певною мірою актуальні й дотепер. Автором досліджено участь В. Ф. Ніколаєва в експедиції на чолі з Ю. М. Вороновим в Центральній та Південній Америці з метою відшукати там такі каучуконосні рослини, які можна було б ефективно вирощувати на півдні СРСР. Розвиток народного господарства і потреби армії актуалізували пошук сировини для виготовлення гуми.

Відслідковано провідні напрями дослідницьких практик ученого в м. Сухумі та м. Душанбе (Таджикистан) в галузі субтропічних культур. Поряд з дослідницькою роботою розкривається його професійна біографія на посадах професора, завідувача кафедри субтропічних технічних культур Сухумського інституту субтропічних культур.

Ключові слова: В. Ф. Ніколаєв, субтропічне рослинництво, гваяула, австралійська акація, евкаліпт, селекція, експерименти, дубильні речовини.

АННОТАЦИЯ

В работе проанализированы и систематизированы достижения профессора В. Ф. Николаева (1889-1973) в области субтропического растениеводства в 1920-1930-е гг., в частности таких растений как азими́на, ака́ция, гваяула, эвкали́пты и др. По результатам исследования В. Ф. Николаев первый определил значительный полиморфизм гваяула, описал собственную классификацию форм гваяула, которая до сих пор остается неизменной. На основе анализа публикаций В. Ф. Николаева установлено, что в период его деятельности в Сухумском отделении ВІПБ и НК раскрылся талант ученого как специалиста-ботаника субтропической флоры. Результаты его исследований имели большое практическое

значение и способствовали экономическому развитию страны. Труды ученого, посвященные решению указанной проблемы, есть высокоинформативными, в определенной степени актуальны до сих пор. Автором исследовано участие В. Ф. Николаева в экспедиции во главе с Ю. Вороновым в Центральной и Южной Америке с целью отыскать там такие каучуконосные растения, которые можно было бы эффективно выращивать на юге СССР. Развитие народного хозяйства и потребности армии актуализировали поиск сырья для изготовления резины.

Отслежено ведущие направления исследовательских практик ученого в г. Сухуми и г. Душанбе (Таджикистан) в области субтропических культур. Наряду с исследовательской работой раскрывается его профессиональная биография на должностях профессора, заведующего кафедрой субтропических технических культур Сухумского института субтропических культур.

Ключевые слова: В. Ф. Николаев, субтропическое растениеводство, гваяола, австралийская акация, эвкалипт, селекция, эксперименты, дубильные вещества.

Надійшла до редакції: 07.09.2018 р.

Прийнята до друку: 16.11.2018 р.